

УДК 343.83 (477)

DOI 10.32755/sjeducation.2023.02.092

ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ОСІБ РЯДОВОГО І НАЧАЛЬНИЦЬКОГО СКЛАДУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Жулковський Вадим Вікторович, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри кінології,

*Територіально відокремлене відділення
«Хмельницька філія Академії Державної
пенітенціарної служби»*

(31341, Україна, Хмельницька область, Хмельницький район,

ТГ Хмельницька, комплекс будівель та споруд № 9,

e-mail: vadimoff@i.ua)

ORCID: 0000-0001-9433-5298

Одним із ключових завдань на шляху реформування пенітенціарної системи згідно зі Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року є формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу. Працівники Державної кримінально-виконавчої служби України майже щодня під час несення служби потрапляють в екстремальні та надзвичайні ситуації, вступають у міжособистісний контакт з особами, які скоїли злочини різного ступеня тяжкості та пропагують ідеали кримінального світу, мають ускладнення у встановленні міжособистісних стосунків за нормами, визначеними у демократичному суспільстві. Відповідно кожний із представників персоналу має бути наділений рядом професійно важливих якостей, що дозволяють здійснювати ефективний виховний вплив на засуджених.

У статті висвітлено основні особливості професійної діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Ці аспекти визначають досить високі вимоги до психологічних якостей кандидатів на посади рядового і начальницького складу.

З'ясовано, що служба, як правило, відбувається у складних конфліктних та екстремальних умовах, пов'язана з високим нервовим напруженням та психічним перевантаженням. Тому важливою є психологічна підготовка працівника до виникнення екстремальних та надзвичайних ситуацій, відсутність якої часто слугує причиною неефективного виконання службових обов'язків. Працівник, незважаючи на небезпечність професійного середовища, повинен щодня перебувати у тісному контакті із засудженими (ув'язненими), підтримувати з ними рівні безконфліктні стосунки, надавати допомогу пенітенціарному персоналу в проведенні щодо них соціально-виховних та психологічних заходів. Виокремлено та проаналізовано професійно важливі якості персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України. Саме на акту-

альності завдань щодо зміцнення кадрового потенціалу, ефективності протидії правопорушенням з корупційними ознаками та зниженню їх рівня, а також запобігання іншим протиправним проявам серед персоналу зазначеної служби акцентовано увагу в процесі реформування.

Ключові слова: *реформування, пенітенціарна система, професійно-психологічні вимоги, психологічна стійкість, професійна спостережливість, професійна деформація.*

PROFESSIONAL AND PSYCHOLOGICAL REQUIREMENTS FOR RANK AND COMMAND STAFF OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

Zhulkovskyi Vadym, PhD of Pedagogy, Associate Professor
of the Department of Cynology, *Territorially Separate Branch*
“Khmelnyskyi Branch of the Academy of the State Penitentiary Service”
(Buildings complex No. 9, Khmelnytsky district, 31341, Ukraine,
e-mail: vadimoff@i.ua)

ORCID: 0000-0001-9433-5298

One of the key tasks on the way to reforming the penitentiary system according to the Strategy for reforming the penitentiary system for the period until 2026 is the formation of an effective model of personnel training and activity. Employees of the State Criminal and Executive Service of Ukraine almost every day during the performance of their duties fall into extreme and emergency situations, enter into interpersonal contact with persons who have committed crimes of various degrees of severity and promote the ideals of the criminal world, have difficulties in establishing interpersonal relations according to the norms defined in democratic society. Accordingly, each of the personnel representatives should be endowed with a number of professionally important qualities that allow effective educational influence on convicts.

The article highlights the main features of the professional activity of the personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine. These aspects determine rather high requirements for the psychological qualities of candidates for the positions of rank and command staff.

It was found that the service, as a rule, takes place in complex conflict and extreme conditions, is associated with high nervous tension and mental overload. It is also worth noting that the psychological preparation of an employee for the occurrence of extreme and emergency situations is very important, the absence of which is often the reason for ineffective performance of official duties. The worker, regardless of the dangerousness of the professional environment, must be in close contact with convicts (prisoners) every day, maintain equal, conflict-free relations with them, and provide assistance to the penitentiary staff in carrying out social, educational and psychological measures in relation to them. Professionally important qualities of the personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine have been identified and analyzed. It is on the urgency of the

task of strengthening personnel potential, the effectiveness of combating offenses with signs of corruption and reducing their level, as well as preventing other illegal manifestations among the personnel of the specified service, that attention is focused on in the process of reform.

Key words: *reformation, penitentiary system, professional and psychological requirements, psychological stability, professional observation, professional deformation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Враховуючи сучасні тенденції реформування Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), а також у зв'язку зі схваленням Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року (далі – Стратегія), спрямованої на формування ефективної моделі підготовки та діяльності персоналу органів і установ пенітенціарної системи, постала нагальна потреба у виокремленні й узагальненні основних професійно-психологічних вимог до осіб, які проходять службу в органах і установах виконання покарань. Основною метою діяльності ДКВС України є підвищення безпеки суспільства через перевиховання, виправлення, ресоціалізацію та підготовку до реінтеграції осіб, що увійшли у конфлікт із законом. Така місія і ці завдання повною мірою реалізуються через ефективність і компетентність персоналу. Специфіка діяльності сучасного працівника вимагає високого рівня професіоналізму. Компетентність конкретного працівника є результатом його самореалізації під час тривалого процесу професійного становлення, для якого характерні індивідуальна своєрідність і унікальність умов протікання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження основних професійно-психологічних вимог до персоналу пенітенціарної системи України, питань підготовки кадрового потенціалу становлять праці та ідеї таких науковців: В. Аніщенко, С. Богунов, Є. Гаврина, О. Гончаренко, О. Джужа, С. Зінченко, С. Зливко, Б. Казак, О. Крикушенко, В. Лебедєв, О. Мірошніченко, М. Пузирьов, С. Чебоненко, Д. Ягунов та ін.

Метою статті є виокремлення, узагальнення й аналіз основних особливостей професійної діяльності та професійно-психологічних вимог до осіб рядового і начальницького складу ДКВС України.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі Стратегією виконання завдань у сфері кримінальних покарань нерозривно пов'язане з мотивацією, розумінням цілей реформування пенітенціарної системи та відповідним рівнем компетентності персоналу органів та установ виконання покарань і пробації. Складні умови служби та праці, неналежне матеріальне, соціально-правове забезпечення та непрестижність служби зумовлюють, з одного боку, «кадровий голод», а з іншого – високі корупційні ризики. Пенітенціарна система потребує залучення працівників, здатних виконувати завдання з виконання покарання із застосуванням сучасних підходів і методів роботи [1].

Служба персоналу ДКВС України, як правило, відбувається у складних конфліктних та екстремальних умовах, пов'язана з високим нервовим напруженням та психічним перевантаженням. Тому важливою є психологічна підготовка працівника до виникнення екстремальних та надзвичайних ситуацій, відсутність якої часто слугує причиною неефективного виконання службових обов'язків. Особливу небезпеку становить висока ймовірність прорахунків та помилок недостатньо підготовлених у психологічному плані працівників у найвідповідальніші, психологічно напружені моменти виконання оперативно-службових завдань, коли якість дій має бути найвищою.

Аналіз функціональних повноважень персоналу дозволяє виокремити основні особливості його професійної діяльності, а саме:

1) вагоме значення професійної діяльності для суспільства (виконання соціального замовлення на забезпечення ізоляції небезпечних осіб, їх виправлення та ресоціалізація);

2) публічний характер професійної діяльності та жорстка правова регламентація, порушення якої передбачає юридичну відповідальність;

3) наявність владних повноважень щодо життєдіяльності засуджених (вимагати від них виконання режимних вимог);

4) професійна самостійність (самостійність у визначенні протиправності в поведінці засуджених, у застосуванні спецзасобів, фізичної сили та зброї);

5) можливість застосування до засуджених спецзасобів, фізичної сили та зброї;

6) субординація у взаєминах з начальницьким складом;

7) специфіка спілкування із засудженими (вплив кримінальної субкультури, конфліктність спілкування);

8) екстремальний характер діяльності (небезпека, ризик, напруженість і стресогенність);

9) можливість психічних зривів, конфліктів, профдеформацій;

10) несприятливі соціально-гігієнічні умови (недостатній відпочинок, ненормований робочий день, велика завантаженість, велика кількість контактів, ізоляція від суспільства, кліматичні умови);

11) потреба внутрішньої активності (напруженість психічних процесів, витрата фізичних та моральних сил, просторові обмеження);

12) застосування спеціальних і технічних засобів;

13) колективний характер професійної діяльності [2, с. 112].

Відповідно до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» персонал зобов'язаний неухильно виконувати закони України, додержуватися норм професійної етики, гуманно ставитися до засуджених і осіб, узятих під варту. Жорстокі, нелюдські або такі, що принижують людську гідність, дії є несумісними зі службою і роботою в органах, установах виконання покарань та слідчих ізоляторах [3].

Такі аспекти професійної діяльності визначають досить високі вимоги до психологічних якостей кандидатів на посади рядового і начальницького складу ДКВС України.

Тому їх вивчення передбачає дослідження ділових та особистісних якостей працівника, а саме:

– ставлення до виконання службових обов'язків;

– життєвий та професійний досвід;

– коло інтересів;

– взаємини з оточенням;

– негативні риси характеру (злопам'ятність, недоброчливість, агресивність, недисциплінованість, непередбачу-

ваність та непослідовність дій і вчинків, безвідповідальність, імпульсивність, афективність, неврівноваженість, боязкість, замкненість, байдужість, підвищена емоційна чутливість, негативізм, вразливість, безініціативність, несамостійність, нерішучість, споживацьке ставлення до себе і служби та інші [2, с. 115].

Працівник ДКВС України, незважаючи на небезпечність професійного середовища, повинен щодня перебувати в тісному контакті із засудженими (ув'язненими), підтримувати з ними рівні безконфліктні стосунки, надавати допомогу пенітенціарному персоналу в проведенні щодо них соціально-виховних та психологічних заходів. Саме тому до професійно важливих якостей, що дозволяють здійснювати ефективний виховний вплив на засуджених, слід віднести:

- професійну спостережливість;
- психологічну стійкість до впливу стресогенних чинників;
- вміння протистояти негативному впливу навколишнього середовища;
- комунікабельність;
- толерантність.

Професійна спостережливість – комплексна якість особистості, що виражається в умінні помічати характерні, але малопомітні й, на перший погляд, малоістотні особливості обстановки, людей, предметів та їх змін, що мають або можуть мати значення для виконання професійного завдання [4, с. 95].

Професійна спостережливість містить два основні її різновиди – предметну та міжособистісну. Предметна спостережливість спрямована на матеріальні об'єкти, які оточують пенітенціарного працівника і стосуються його повсякденної діяльності. Це особливості інтер'єру приміщень, де перебувають засуджені, зовнішній вигляд транспортних засобів, будівель, території обслуговування, продуктів харчування та предметів (речей), що передаються в посылках (передачах) засудженим (ув'язненим), тощо.

Предметна спостережливість полягає у здатності пенітенціарного працівника помічати й фіксувати малопомітні, зо-

крема замасковані, але важливі для діяльності та спілкування ознаки матеріальних об'єктів. Такі ознаки, як правило, пов'язані зі зміною розміру, форми, кольору предметів і речей, зміною розташування окремих елементів інтер'єру, появою нових чи незвичних елементів, предметів, запахів, залишків рідини тощо. Саме предметна спостережливість дозволяє відшукати заборонені предмети, які маскуються у передачах чи посилках, місця їх приховування, різноманітні предмети, заборонені для виготовлення і застосування, які засуджені ховають в одязі й на тілі, вчасно зафіксувати ознаки підготовки до втечі або вчинення інших протиправних дій.

Міжособистісна спостережливість спрямована на осіб, з якими спілкується працівник під час виконання службових обов'язків, насамперед на засуджених. Міжособистісна спостережливість полягає у здатності отримувати важливу інформацію щодо психології засудженого, бачити зміни в його психіці на основі «читання зовнішніх кодів», побічних, малопомітних ознак. Такі ознаки пов'язані насамперед із зовнішністю та манерою спілкування. Міжособистісна спостережливість особливо важлива під час встановлення психічних станів, намірів засуджених (ув'язнених), прогнозування їх поведінки. Вона також допомагає з'ясувати, наскільки щирою та зацікавленою у спілкуванні є особа, позбавлена волі, оцінити ступінь її готовності до взаєморозуміння чи навпаки, протидії, констатувати факт наявності чи відсутності психологічних бар'єрів тощо [2, с. 86].

Психологічна стійкість є цілісною інтегральною характеристикою особистості та визначається в адаптаційних реакціях щодо несприятливого впливу зовнішніх і внутрішніх факторів; оптимальній моделі поведінки відповідно до об'єктивних вимог; саморегуляції, саморозвитку та самокорекції. Функціональною ознакою психологічної стійкості є продуктивність (успішність) діяльності [5, с. 65]. Стабільна і врівноважена поведінка працівника, інколи навіть в екстремальних і надзвичайних умовах несення служби, позитивно впливає на процес перевиховання та ресоціалізації засуджених, є прикладом поведінки в тих чи інших ситуаціях.

Аналіз джерельної бази засвідчує, що невміння протистояти негативному впливу навколишнього середовища часто призводить до професійної деформації персоналу ДКВС України. Її специфіка полягає в тому, що це явище являє собою результат специфічних особистісних змін, які відбуваються у фахівця під час виконання професійної діяльності під впливом різних факторів. До останніх у науковій літературі відносять чинники, обумовлені специфікою несення служби, особистісними особливостями працівника пенітенціарної системи та соціально-психологічним кліматом у службовому колективі та за його межами. Виникнення професійної деформації може розпочинатися як з перетворень соціально-психологічного характеру, так і зі змін у структурі психіки.

Професійна деформація – це комплекс специфічних взаємопов'язаних змін особистості, що виникають унаслідок негативних особливостей професійної діяльності протягом певного, як правило, тривалого періоду часу [6, с. 8].

Крім стажу служби в установі, професійна деформація також тісно пов'язана із силою деформуючого впливу, що об'єктивно міститься в конкретній службовій діяльності працівника.

Відповідно до Стратегії основними методами боротьби з вищезазначеним явищем є:

- поліпшення умов праці персоналу органів і установ пенітенціарної системи;
- впровадження ефективної системи мотивації персоналу та підвищення престижу служби в органах і установах пенітенціарної системи;
- створення цілісної системи підготовки персоналу з постійним залученням до несення служби в органах і установах виконання покарань та уповноважених органах пробації;
- створення умов для профілактики професійної деформації та емоційного вигорання персоналу пенітенціарної системи та пробації [1].

Розвинуті комунікативні здібності є основою проведення якісної виховної роботи із засудженими. У контексті рефор-

мування пенітенціарного відомства, наближення вітчизняних пенітенціаристів до функціонування за європейськими стандартами професійне спілкування працівників установ виконання покарань і слідчих ізоляторів із засудженими та ув'язненими набуває нового гуманістичного змісту. Перед працівниками ДКВС України постають завдання щодо подальшого розвитку принципів та правової основи їх діяльності, впровадження демократичних і гуманістичних цінностей, міжнародних норм і стандартів, що стосуються прав людини, які перебувають у місцях позбавлення волі, організації обов'язкової соціально-педагогічної підтримки й соціально-психологічного супроводу засуджених і осіб, узятих під варту. Якісно виконати зазначені завдання неможливо за відсутності у працівників кримінально-виконавчої служби такої професійно важливої якості, як толерантність, що є терпимістю, здатністю людини без агресії сприймати думки, особливості поведінки, спосіб життя, звичаї, почуття, ідеї, вірування інших людей, які відрізняються від власних [2, с. 125].

Висновки. Протягом тривалого часу до проведення соціально-виховної та психологічної роботи з персоналом ДКВС України спостерігався формальний підхід. Ефективність функціонування будь-якого державного органу під час виконання завдань та реалізації функцій, що покладені на нього, в тому числі ДКВС України, безпосередньо залежить від професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі служіння народу України. Така характеристика виконання персоналом органів та установ пенітенціарної системи своїх службових обов'язків виступає як ідеальна модель діяльності, до якої слід прагнути і досягнення критеріїв якої є бажаним результатом. Зокрема, на актуальності завдань щодо зміцнення кадрового потенціалу ДКВС України, ефективності протидії правопорушенням з корупційними ознаками та зниженню їх рівня, а також запобігання іншим протиправним проявам серед персоналу зазначеної служби акцентовано увагу в процесі реформування Державної кримінально-виконавчої служби України.

Список використаних джерел

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження КМУ від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10> (дата звернення: 07.09.2023).
2. Романовська Л. І., Попик Ю. В., Замула С. Ю. Модуль психолого-педагогічної компетентності : навч.-метод. посіб. Хмельницький, 2013. 326 с.
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15> (дата звернення: 07.09.2023).
4. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. Львів : Новий світ, 2000; Київ : Каравела, 2003. 376 с.
5. Левенець А. Є. Психологічні засоби підвищення професійно-психологічної стійкості працівників пенітенціарних закладів. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 65.
6. Жулковський В. В. Попередження професійної деформації та професійного вигорання пенітенціарного персоналу : навч.-метод. посіб. Хмельницький : Хмельницький центр ПКП ДКВС України, 2020. 57 с.

References

1. Ukraine (2022), *On the approval of the Penitentiary System Reform Strategy for the period until 2026 and the approval of the operational plan for its implementation in 2022–2024* : order of the CMU dated 16.12.2022. No. 1153, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#n10> (accessed 7 September 2023).
2. Romanovska, L. I., Popyk, Y. V. and Zamula, S. Y. (2013), Module of psychological and pedagogical competence : educational and methodological manual, KhNU, Khmelnytskyi.
3. Ukraine (2005), *On the State Criminal Enforcement Service of Ukraine* : Law of Ukraine dated June 23, 2005, No. 2713-IV, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15> (accessed 7 September 2023).
4. Bed, V V. (2003), *Legal psychology : Study guide*, Kyiv.
5. Levenets, A. E. (2017), "Psychological means of increasing the professional and psychological stability of employees of penitentiary institutions", *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, Vol. 2, pp. 65.
6. Zhulkovskiy, V. V. (2020), *Prevention of professional deformation and professional burnout of penitentiary personnel* : educational and methodological manual, Khmelnytskyi.